

Mapa razglednica Đure Nazora iz Etnografskoga muzeja Split

- U članku je predstavljena omanja mapa razglednica koju je sabrao Đuro Nazor, a koja sadrži dvadeset i osam ilustriranih poštanskih karata na kojima su prikazane figure u narodnim nošnjama s tradicijskim glazbalima. Deskripcijom pojedinačnih razglednica vrši se upoznavanje s dijelom neobjavljene građe Etnografskoga muzeja Split te doprinosi poznavanju djelovanja ovoga kolekcionara. Zaključno se upućuje na mogućnosti korištenja razglednica u kulturnopovijesnim i kulturnoantropološkim istraživanjima.

Ključne riječi: Nazor, Đuro
Etnografski muzej Split
muzejske zbirke, razglednice

UVOD

Među razglednicama iz Etnografskoga muzeja Split koje prikazuju ljude u narodnim nošnjama nalaze se i dvije mape koje je sabrao Đuro Nazor (1882. – 1964.). To su vrlo opsežna i nekoć luksuzna mapa tvrdih korica,¹ te znatno manja i tanja mapa mekih korica u formatu kajdanke u kojoj su sabrane razglednice koje prikazuju figure svirača u tradicijskoj odjeći.²

Ovom prilikom predstaviti ću drugu mapu razglednica na kojima su uz narodne nošnje prikazana tradicijska glazbala. Mapa sadrži dvadeset i osam razglednica koje su kutovima pričvršćene u meke stranice po nekom neodređenome (zatečenom) slijedu. Na

1 Danas je u vrlo lošem stanju. Neizvjesno je kada će mapa doći na red za konzervaciju, pa je ovim člankom nastojim posredno potaknuti.

2 U muzejskoj dokumentaciji nije bilo nikakvih podataka o njoj. Novija oznaka bila je: EMS-Ra 166.

svakom listu su po dvije razglednice okomito položene i umetnute pojedinačno u kose proreze koji služe za njihovo obostrano pričvršćivanje.

Naslovnica je ispisana krasopisom s podacima o temi i načinu njezine prezentacije,³ uz ime kolekcionara i djelomično vremensko određenje. Tu je zabilježeno da su se razglednice za ovu mapu počele sabirati 1901. godine, ali nema naznake kada je umetnuta posljednja. Na naslovnici je također određen broj razglednica,⁴ što odgovara sačuvanom broju i upućuje na pretpostavku da se ova omanja mapa sačuvala u prvobitnom obliku. Njezine dimenzije su 25 x 19 cm. Razglednice su veličine 13,7 / 13,8 x 8,7 / 8,8 cm.

SADRŽAJ MAPE

Sabrano je dvadeset i osam razglednica koje sam fotografirala i opisala slijedom njihova mjesta u mapi.

Br. 1

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Naslikan je mladić u svečanoj narodnoj nošnji vrličkoga kraja koji sjedi na kamenu, s podignutom nogom savijenom u koljenu, i svira žičano glazbalo dugoga vrata.

Na naličju je otisnuto: *Inž. K. Tončić-Sorinjski, Narodne nošnje sjeverne Dalmacije, Peint par Z. Borelli, Serija III*. Razglednica nije poslana.

Ova razglednica je reprodukcija slike Zoe Borelli Vranski-Alačević (1888. – 1980.) nastala 1936. godine, što se vidi po signaturi u gornjem lijevom kutu. U Likovnoj zbirci Etnografskoga muzeja Split uvedena je pod naslovom "Svirač" (s inventarnom oznakom 630:SLT;1252). Prikazano glazbalo je *tamburica* (Sl. 1.).

Br. 2

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Ovdje je prikazan čovjek u nošnji iz Dalmatinske zagore, koji puše u drvenu sviralu (*diple ili dvojnice*). Prema elementima nošnje može pripadati kraju od Sinja do Imotskoga.

Na naličju je otisnuto: *V. MENEGHELLO-DINČIĆ: Narodna nošnja u Dalmaciji Народна ношња у Далмацији*. Dolje: *JUGOSLAVENSKE NAR. NOŠNJE / COSTUMES YUGOSLAVES, Mapa IV. Dalmacija – Dalmatie*. Po sredini je znak s natpisom: *EDITION ČAKLOVIĆ ZAGREB + M. IV – 4*. Okomito: *Repr. Déposéé*. Razglednica nije poslana.

To je slika Virgila Meneghello-Dinčića (1876. – 1944.) što je vidljivo prema signaturi u donjem lijevom kutu. Ovaj likovni prikaz sličan je slici istoga autora iz Etnografskoga muzeja Split nastaloj oko 1920. godine koja je inventirana pod nazivom "Seljak svira

3 *Jugoslavenska narodna glazbala prikazana ilustriranim dopisnicama...* Prve tri riječi pažljivo su napisane slovima s mjestimičnim zadebljanjima koja su obojena svjetlijom plavom bojom. Inače je cijeli tekst napisan nalivperom s rubnim linijama tamno plave boje.

4 Koristi se riječ *dopisnica* koja danas označava poštansku kartu za dopisivanje bez slike, dok je razglednica poštanska karta sa slikom, odnosno ilustrirana dopisnica http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=fftnWQ%3D%3D (pristup 10. veljače 2018.).

dvojnice". To upućuje na pretpostavku da je ovaj slikar više puta radio isti motiv svirača predstavljajući slikovitu narodnu nošnju i tipično puhaće glazbalo s dvije cijevi – *diple dvojnice* (Sl. 2.).

Br. 3

Isti način slikanja vidljiv je na sljedećoj razglednici u boji također s okomitim likovnim prikazom. Naslikan je mladi čovjek u nošnji iz unutrašnjosti sjeverne Dalmacije, koji je leđima oslonjen na kamen. Jednu nogu je savio u koljenu i podigao oslanjajući je o niži kamen. Svira *diple s mijehom* – tradicijsko aerofono glazbalo koje se sastoji od drvenih dijelova i životinjske mješine ispunjene zrakom. *Diplač* puše u pihaljku, a prstima prebire po rupicama svirale na suprotnom kraju.

Ovaj likovni prikaz naslikao je također Virgil Meneghello-Dinčić što je vidljivo po signaturi u donjem desnom kutu.

Na naličju je otisnuto: V. MENEGHELLO-DINČIĆ: *Narodna nošnja u Dalmaciji* Народна ношња у Далмацији. Dolje: JUGOSLAVENSKE NAR. NOŠNJE, COSTUMES YOUGOSLAVES, *Мапа IV. Dalmacija – Dalmatie*. Po sredini je znak s natpisom: EDITION ČAKLOVIĆ ZAGREB + M. IV – 7. Okomito: Repr. *déposéé*. Razglednica nije poslana (Sl. 3.).

Br. 4

Sljedeća razglednica također je u boji s okomitim prikazom. Naslikana je tričetvrt muška figura odjevena u ljetnu varijantu narodne nošnje dinarskoga tipa. To je muškarac u nošnji s torbom na leđima, koji puše u široki otvor drvene svirale, a prstima obiju ruku prebire po rupicama uže cijevi. Prikazuje se, zapravo, način sviranja takozvanih *dipli* – dvocijevnih drvenih svirala tipa klarineta koje se ovdje sviraju bez mješine.

Na naličju je: V. Meneghello-Dinčić: *Diplač iz Vrličke krajine, Dalmacija. Pfeifenblaser aus der Vrlikaner Gender, Dalmatien. Jeover de cornemuse des environs de Vrlika, Dalmatie*. Dolje: Edit. V. Cvitanić, *Split-Spalato*. U znaku je natpis MINERVA PRAGUE + No. 5. Razglednica nije poslana.

To je također reprodukcija slike Virgila Menhgella-Dinčića (Sl. 4.).

Br. 5

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Guslar sjedi na tlu prekrivenih nogu i svira *gusle* s gudalom. Poviše njega sa strane je ptica (orao) koja drži u kljunu vrpcu trobojnicu. U daljini se vidi rijeka i most te arhitektura po kojima prepoznajemo Mostar.

Na naličju je otisnuto: VJERA BOJNIČIĆ: *Jugoslavenska pjesma slobodi* / Југославенска пјесма слободи. Dolje: *Naklada Rudolf Polaček, Zagreb. S. 103*. Razglednica nije poslana.

To je, dakle, reprodukcija slike Vjere Bojničić-Zamoli (1883. – 1963.) koja je u Hrvatskoj poznata kao heraldička slikarica iz prve polovice 20. stoljeća (Sl. 5.).

Br. 6

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Ovdje je guslar prikazan u profilu kao muškarac u nošnji iz Dalmatinske zagore koji je došao u grad (na leđima mu je torba), sjeo

na kamen i zasvirao *gusle* s gudalom. Sluša ga drugi seljak koji je prikazan frontalno kako stoji sa strane u raskoraku. U pozadini je arhitektura s antičkim elementima uz koju su skicozno prikazani drugi ljudi. Prizor se vjerojatno događa u Splitu, u blizini Srebrnih vrata Dioklecijanove palače. U donjem lijevom kutu su inicijali AK.

Na naličju je otisnuto: *Inž. K. Tončić-Sorinjski. Narodne nošnje srednje Dalmacije. Peint par A.Kaspar*, Serija II. Razglednica nije poslana.

Radi se o reprodukciji češkoga slikara i ilustratora Adolfa Kašpara (1877. – 1934.) (Sl. 6.).

Br. 7

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Mlađi muškarac i žena odjeveni u narodnu nošnju iz Bosne i Hercegovine sjede (na kamenu) frontalno okrenuti. Muškarac na glavi ima povež i visoko pokrivalo, a žena svezanu crvenu maramu. Muškarac svira *gusle* s gudalom. Drži ih oslonjene na koljeno tako da su u prvom planu lijevo.

Na naličju: *Pozdrav iz Bosne i Hercegovine. Поздрав из Босне и Нерцеговине. Gruss aus Bosnien und Hercegovina. Dolje: S.296, D. K. & Co. Prague.* Razglednica nije poslana (Sl. 7.).

Br. 8

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Starac u narodnoj nošnji, zaogrnut plaštem, sjedi u tričetvrt profilu. U rukama drži *gusle* s gudalom i svira. Pogled je usmjerio prema promatraču slike. Na glavi ima bijelu kapu u obliku fesa. U pozadini je kameni spomenik s frizom od pletera i krnjim trokutom u čijem je središtu medaljon s poprsjem koji drže kerubini. Možda je to zabat kasnoantičkoga mauzoleja iz Šipova kod Jajca.

U donjem desnom kutu je tekst: *Pozdrav iz Bosne i Hercegovine. Поздрав из Босне и Нерцеговине. Gruß aus Bosnien und Hercegovina.* Na naličju: *Guslar. – Гуслар. – Geigenspieler.* Dolje: S. 164. D. K. & Co. Prague. Razglednica nije poslana (Sl. 8.).

Br. 9

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Mlađa žena i muškarac u narodnoj nošnji iz Istre stoje na ulici. U pozadini su kamene kuće. Žena je oslonjena leđima na drvena vrata, a u rukama drži *tamburicu*. Muškarac je malo okrenut prema njoj i puše u sviralu s dvije cijevi (*dvojnice*). U džep prsluka mu je zataknut gornji (savijeni) dio štapa.

Na naličju: SAŠA ŠANTEL: Momak i djevojka iz Vodice Момак и девојка из Водице *Les jeunes de Voditze (Istrie).* Dolje: *JUGOSLAVENSKE NARODNE NOŠNJE COSTUMES YUGOSLAVES Mapa III. Istra – Istrie.* U znaku: *EDITION ČAKLOVIĆ ZAGREB.* Ispod: M. III – 9. Razglednica nije poslana.

To je reprodukcija slike slovenskoga slikara, skladatelja i pedagoga Saše (Aleksandra) Šantela (1883. – 1945.) koji je izradio niz akvarela iz okolice Trsta, Slovenije i Istre (Sl. 9.).

Br. 10

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Figura muškarca u malom raskoraku na bijeloj pozadini. Naglašena konturna linija. Odjeven je u narodnu nošnju iz okolice Zagreba, a prikazan kako svira *tamburicu*.

Na naličju je vidljivo: *Narodne nošnje: Hrvatska – Okolica Zagreba, Nat. Costumes: Croatia, Enviros of Zagreb*. Crnim flomasterom precrtan dio teksta (JUGOSLAVIJA i vjerojatno tekst ćirilicom). Dolje: *Copyright by G. Turković Narodne nošnje: Serija III. Br. 8*. Po sredini okomito: *Naklada St. K., Zagreb*. Razglednica nije poslana.

To je likovni prikaz hrvatske umjetnice Grete Turković (1896. – 1978.) koja se bavila slikarstvom, kiparstvom i primijenjenom umjetnošću (Sl. 10.).

Br. 11

Razglednica u boji s okomitim prikazom. To je susret mladića i djevojke ispred kuće na mjeseci. Odjeveni su u narodne nošnje iz Hrvatskoga zagorja. Mladić je oslonjen na drvenu vrtanu ogradu i svira *tamburicu*. Djevojka sjedi na drvenoj klupi, okrenuta prema njemu i sluša ga.

Na naličju stihovi: *Ne znam jel' to samo sanja Koja brzo tol' se gubi Al' znam da srce moje Samo Tebe, Tebe ljubi....* Dolje: *Naklada Rudolf Polaček, Zagreb*. Tu je i znak velikog slova K u krugu i broj 1600. Razglednica nije poslana (Sl. 11.).

Br. 12

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Mladić i dvije mlade žene sjede na šumskom proplanku, odjeveni u narodne nošnje iz Hrvatskoga zagorja. Mladić sjedi na kamenu i svira *tamburicu*. Malo dalje od njega jedna žena sjedi na kamenu, a druga se oslanja o stalbce. Obje su u elegantnim pozama te gledaju i pozorno slušaju svirača.

Na naličju stihovi: *Djevo mila, djevo krasna Ja te ljubim radi toga Što si roda hrvatskoga; Jer hrvatski kad mi kažeš: "Ja te ljubim" – tad ne lažeš.* Dolje: *Naklada Rudolf Polaček, Zagreb*. Tu je i znak velikog slova K u krugu i broj 1592. Razglednica nije poslana (Sl. 12.).

Br. 13

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Stari čovjek u narodnoj nošnji iz Bosne i Hercegovine. Sjedi na kamenu raširenih nogu i svira žičano glazbalo dugoga vrata (vjerojatno *saz*). Odjeven je u široke hlače do ispod koljena, široki kožni pojas koji služi kao spremnica (*bensilah*) i šareni povež oko glave (*turban*). Ispred njega na tlu leže dva puhaća glazbala sa stožastim proširenjem pri vrhu. Uz gornji rub: *Bosnien-Herzegovina. Sängner – Pjevač – Musicien oriental.*

Na naličju uz rub okomito: *1913 Ansichtskarten Spezialhaus C. Cappon, Sarajevo Franz Josefstr. 4*. Tu je i ovalni znak, a u suprotnom kutu (uz prostor za marku): *B. W. W.* Razglednica nije poslana (Sl. 13.).

Br. 14

Crno-bijela razglednica s vodoravnim prikazom. Četiri muškarca u narodnim nošnjama iz Hrvatskoga zagorja sviraju. Od trojice koji stoje jedan svira gitaru, a dvojica violine. Četvrti sjedi ispred njih i svira violončelo. Grupa je snimljena u zatvorenom prostoru (fotografskoga studija).

Ispod prikaza je natpis: *Hrvatski narodni guslači*. Sa strane okomito: *SVETLOTISKARSKI ZAVOD R. MOSINGER ZAGREB 787*. Na naličju: *Levelerzö – Lap Dopisnica*. Razglednica nije poslana (Sl. 14.).

Br. 15

Razglednica u boji (kolorirana crno-bijela osnova) s vodoravnim prikazom. Grupa od šest žena i dva muškarca u narodnim nošnjama iz Bosne i Hercegovine. Jedan muškarac stoji u pozadini (grupe), a drugi sjedi na tlu sa strane i svira *gusle*. Žene su odjevene u različite nošnje. Prva žena (slijeva) drži u rukama pletače igle, druga ima preslicu s runom i vreteno, dok su ostale bez rekvizita.

Na naličju: *CARTE POSTALE – POSTKARTE – POST CARD – DOPISNICE*. Novi red: *LEVELEZÖ – LAP – CARTOLINA POSTALE – TARJETA POSTAL*. Novi red: *UNION POSTALE UNIVERSELLE – KARTA KORESPONDENCYJNA*. U sitnom znaku dolje: *MODIANO TRIESTE* i broj 13450. Okomito otisnuto (pečat): *Стрепан Мићић, Дервента – Stjepan Mičić, Derventa*. Razglednica nije poslana (Sl. 15.).

Br. 16

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Ista kompozicija i figure kao na prethodnom primjeru. Razlika je u pozadini koja je ovdje određena zidom i drvenim vratima kuće. Različite su i boje.

Na naličju: *Pozdrav iz Bosne i Hercegovine*. Поздрав из Босне и Херцеговине. Gruss aus Bosnien und Hercegovina. Dolje: *S 311.*, po sredini: *D. K. & Co. Prague*. Razglednica nije poslana (Sl. 16.).

Br. 17

Razglednica u boji (kolorirana crno-bijela osnova) s vodopravnim prikazom. Grupa od četiri muškarca u narodnim nošnjama iz Bosne i Hercegovine. Trojica sjede na tlu prekrivenih nogu (takozvani turski sjed), a jedan sjedi na panju (u zatvorenom prostoru!) i svira *gusle*. Prvi s lijeva drži u ruci lulu dugoga *kamiša*, a preostala dvojica imaju u ruci *fildžan*. Ispred cijele grupe u prvom planu je velika džezva za kavu.

Na naličju: *National-Volkstrachten Bosnien u. Herzegovina. Narodna nošnja u Bosni i Hercegovini*. Dolje: *Verlag von Simon Kattan, Sarajevo. Gesetzlich geschützt*. Okomito uz rub: *L. & P. P. – 3043*. Razglednica nije poslana (Sl. 17.).

Br. 18

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Ista kompozicija i figure kao na prethodnom primjeru. Razlika je u pozadini koja je ovdje prikazana kao unutrašnjost kuće. Ispred figura je po jedna džezva, a na tlu po sredini gori otvorena vatra.

Na naličju: *Pozdrav iz Bosne i Hercegovine*. Поздрав из Босне и Херцеговине. Gruss aus Bosnien und Hercegovina. *P. C. Wir haben 50 verschiedene bosnisch-herzegovinishe Karten im eigenen bei Abnahme von 100 Stück à 4 K, bei grosser Abnahme Rabatt, Nachnahme. Achtungsvoll D. Kosiner & Co. Prag i., Tischlergasse 10*. Dolje: *S 310.* i po sredini *D. K. & Co. Prague*. Razglednica nije poslana (Sl. 18.).

Br. 19

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Prizor se odvija u unutrašnjosti kuće s niskim drvenim stropom, a čini ga deset figura u narodnim nošnjama uglavnom dinarskoga tipa, od kojih su tri žene i jedno dijete. Prikazano je pokućstvo (klupa, sjedalo) i sitniji kućni pribor (*ibrik, fildžan*, košara i drugo). Figure su komponirane u dvije grupe. Onu lijevo čine figure koje su okrenute jedna prema drugoj, odnosno prema njihovoj sredini gdje žena dodaje šalicu čovjeku koji sjedi. Desno su prikazane figure okrenute prema liku staroga guslara ogrnuta plaštem s kapuljačom, koji sjedi i svira gusle. Ispred je ognjište s kotličem na vatri. U desnom donjem kutu slike nečitak potpis.

Na naličju: Херцеговачки гуслар. Dolje: *S. 58. D. K. & Co. Prague*. Razglednica nije poslana (Sl. 19.).

Br. 20

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Prizor se odvija ispred kamene kuće, ispod krošnje stabla. Središnji je lik starca koji sjedi na kamenom zidu u obliku klupe i gestikulira. Oko njega su slušači i to (slijeva nadesno): u pozadini žena s krčagom koja upravo izlazi iz kuće, muškarac u nošnji s oružjem koji sjedi na tlu. O zidove kuće naslonjena je puška i žičano glazbalo. S druge strane slike uz starca je žena koja kleči uz vatru s posuđem za kavu i djevojčica te dva muškarca i djevojka koji stoje iza zida kamene klupe. Svi pozorno slušaju i gledaju u staroga čovjeka.

Na naličju: Омладина око гуслара. Dolje: *S 60 D. K. & Co. Prague*. U donjem desnom kutu nečitak potpis (možda A. Gancis).

To je isti slikarski rukopis kao na prethodnoj razglednici. Ona također nije poslana (Sl. 20.).

Br. 21

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Prizor se odvija ispod krošnje velikog stabla od kojeg se vide tri okomice debla. Ispred njega, u središtu slike je muškarac duge kose s brkovima odjeven u dugu bijelu košulju i dva kićena prsluka tipa *krožeta* i *jačerm*e. On svira *gusle* i gleda sa strane. Oko njega je mnoštvo figura (žene, djeca, muškarci) u različitoj odjeći. Ističe se muškarac koji je odjeven u raskošni haljetak s ukrasima zlatne boje, koji stoji uz guslara s njegove lijeve strane. U pozadini je zvonik crkve i obronci planine.

Na naličju: "Гуслар" S. 35. Razglednica nije poslana (Sl. 21.).

Br. 22

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Prizor ispisivanja nekoga dokumenta ili pisma povezana s ishodom bitke. Uokolo stola s likom pognutoga pisara je mnoštvo naoružanih muškaraca odjevenih u raznovrsnu odjeću koji gestikuliraju. Dok većina ima različite kape, među njima se ističu u prvom planu dvojica s obrijanim glavama. Oni su okrenuti leđima, a jedan je gol do pojasa. Na vrhu je tekst: "Запорожци".

Na naličju: *S 41. D. K. & Co. Prague*.

To je reprodukcija slike rusko-ukrajinskoga slikara Ilje Jefimoviča Rjepina (1844. – 1930.) poznata pod nazivom "Zaporoški Kozaci pišu podrugljivo pismo turskom sultanu", koja je bila dovršena 1891. godine. Ova razglednica nije poslana (Sl. 22.).

Br. 23

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Prizor se odvija u unutrašnjosti kuće i donekle je sličan onomu na razglednici pod brojem 19. Ovdje je desetak figura komponirano u dvije grupe. Prva ide dijagonalno do središta, a druga dalje simetrično, pa likovi donjim dijelom čine dvije katete zamišljenoga trokuta prvoga plana. Tu je u sredini četvrtasto ognjište okrenuto kutom prema promatraču, sa slikovitim posudom za kuhanje kave i drugim kućnim priborom. On je također raspoređen po čitavoj prostoriji. Središnji su likovi (slijeva nadesno) žena s mlincem za kavu i starac koji svira *gusle* te jedan slušač čija se glava tek nazire u pozadini. Lijevu grupu figura čine tri muškarca i dvije žene u narodnim nošnjama dinarskoga tipa te jedna u pozadini jedva vidljiva. Tako su odjeveni i likovi desno: dvije žene s po jednim djetetom u krilu i muškarac koji je smješten iza guslara. Strop kuće načinjen je kao otvoreno krovništvo.

Na naličju: K. JANOVSKY: *Na domaćem ognjištu* На домаћем огњишту. Dolje: JUGOSLAVENSKI UMJETNICI ART YOUGOSLAVE. U znaku: EDITION ČAKLOVIĆ ZAGREB. Ispod: 96. Okomito: *Repr. déposéé*.

Najvjerojatnije se radi o slici češkoga slikara Jana Karla (Karela) Janovskoga (1869. – 1931.).⁵ Razglednica nije poslana (Sl. 23.).

Br. 24

Razglednica u boji s vodoravnim prikazom. Prizor se odvija usred ruševina, odnosno arhitektonskih ostataka (stupovi, luk). Uokolo pognutoga starca koji sjedi lijevo od sredine slike i svira *gusle*, komponirani su likovi muškaraca, žene i djece koji ga slušaju. Svi su u odjeveni u različite narodne nošnje dinarskoga tipa. Izdvajaju se dva muškarca koji stoje na desnoj strani slike (sa strane guslara) ispred dvije okomice stupa, odjeveni u različite nošnje s mnogo oružja (puške dugih cijevi, jatagani i kubure u *pašnjačama*).

Na naličju: A. BOCARIĆ *Гуслар на збору* *Guslar na zboru* / *Le gouslar à la fête*. Dolje: JUGOSLAVENSKI UMJETNICI / ART YOUGOSLAVE. U znaku: EDITION ČAKLOVIĆ ZAGREB, ispod: 37. Okomito: *Sva prava pridržana – Repr. déposéé*.

To je slika crnogorskoga umjetnika Anastasa Bocarića (1864. – 1944.). Razglednica nije poslana (Sl. 24.).

Br. 25

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Na tamnoj jednoličnoj pozadini stoji mlada žena u raskošnoj odjeći s čeonim nakitom na glavi. Ispred nje u tričetvrt profilu je figura starca prikazana do pojasa s crvenim plaštem i kapuljačom, glavom nagnuta prema naprijed. U jednoj ruci drži *gusle* koje naglašavaju središnju okomicu slike, a u

5 Izlagao je u Sarajevu 1907. godine (Poloni 2009: 100).

drugoj ispruženoj prema naprijed gudalo, od kojeg se vidi samo donji dio. Na dnu je bijela traka s otisnutim tekstom: "Čermák Slepý guslar".

Na naličju: J. Čermák: *Blinder Geiger Violiniste aveugle*. Ispod je tekst slabo čitljiv: Чермак (?): □лпсї музыкант (?) *Slepý guslar*. Isto je tako nečitak znak na dnu prekriven rukopisom.

To je reprodukcija slike "Slijepi guslar" češkoga slikara Jaroslava Čermaka (1831. – 1878.). Razglednica je poslana iz Sarajeva u Bol na Braču 1911. godine.⁶ Nema poštansku marku (Sl. 25.).

Br. 26

Isti motiv kao na prethodnoj razglednici s tim da je prikaz cjelovitiji, jer se u donjem lijevom kutu slike vidi u cijelosti šaka starca u kojoj drži gudalo. Boje su nešto intenzivnije, odnosno jači je svijetlo-tamni kontrast. U bijelom okviru pri dnu je tekst: *J Čermák: Slepý guslar / Der blinde Geiger/ A vak hegedüs.*

Na naličju okomito otisnuto (pečat): Стјепан Мићић, Дервента – *Stjepan Mičić, Derventa*. + 16 h. Dolje vodoravno: *D. K. & Co. P.*

Dakle, to je ista reprodukcija slike kao na prethodnom primjeru (Jaroslav Čermak, Slijepi guslar). Razglednica nije poslana (Sl. 26.).

Br. 27

Isti motiv kao na dvjema prethodnim razglednicama (Jaroslav Čermak, Slijepi guslar), ali u crno-bijelom tisku sa smeđim tonom. Ispod: J. Чермак: Слепи гуслар / J. Čermák: Le guslar (joueur de violon) aveugle.

Na naličju okomito: "Уметничка Беседа у Прагу / Prêté par la Umělecká beseda à Prague". Dolje vodoravno: Издавач Р. Промбергер у Оломоуцу. Edition R.Promberger, Olmütz. (Autriche). Razglednica nije poslana (Sl. 27.).

Br. 28

Razglednica u boji s okomitim prikazom. Mnoštvo figura na obali komponiranih uz donji lijevi kut slike tako da zauzimaju njezin veći dio. Neki sjede, neki gotovo pužu, a neki šire ruke prema nebu. Većina gleda prema moru. Izdvaja se lijevo grupa konjanika u dubini slike prikazana u profilu te dvije figure desno okrenute leđima, koje rukom pokazuju prema pučini. U prvom planu je grupa od tri ratnika koji su okrenuti jedan prema drugome, rezani rubom slike otprilike u visini struka. Dvojica drže koplja, a onaj koji je najbliži promatraču okrenut je leđima na kojima nosi žičano glazbalo s gudalom, vjerojatno gusle.

Na naličju: C. MEDOVIĆ: Dolazak Hrvata / Долазак Хрвата. Dolje: *JUGOSLAVENSKI UMJETNICI / ART YUGOSLAVE*. U znaku: ČAKLOVIĆ + broj 108. Okomito uz rub: Sva prava pridržana – Repr. Déposé.

6 Adresa: Gosp. Irimi Petrić Bol na Braču Dalmacija. Nadnevak: Sarajevo 3/11.

To je reprodukcija slike hrvatskoga slikara Mate Celestina Medovića (1857. – 1920.) pod nazivom *Dolazak Hrvata* koju je naslikao 1903. godine. Razglednica je poslana 1938. godine iz Supetra u Bobovišće na otoku Braču. Ima poštansku marku i žig⁷ (Sl. 28.).

O MAPI

Iz prethodne deskripcije mogu se izvesti određena zapažanja o mapi razglednica Đure Nazora, koja ukazuju na obilježja njegove sakupljačke djelatnosti, odnosno predstavljene zbirke u određenom društvenom i povijesnom kontekstu.

Prvo možemo zapaziti da je većina razglednica umetnuta u album u neiskorištenom stanju. Od dvadeset osam razglednica samo su dvije korištene kao poštanske karte, odnosno njih dvadeset šest nije poslano. Čini se da to nije bio važan kriterij pri oblikovanju mape. Govoreći o zbirkama razglednica u Dalmaciji, Bogavčić zapaža kako su one najčešće istovremeno sadržavale razglednice bez tragova korištenja kao i one korištene. Ovu drugu grupu razlikuje kao razglednice koje su bile poštanski upotrijebljene te one kojima je korisnik dodao neki sadržaj bez poštanske upotrebe (Bogavčić 2015: 71).

Kao općeniti razlog skupljanja razglednica ovaj autor navodi modu koja je prevladavala oko 1900. godine, a koja je proizašla iz kozmopolitizma toga vremena. Među različitim specifičnim razlozima njihova sabiranja navodi i namjeru formiranja zbirke koja ima neku posebnu temu (isto).

U ovom slučaju primarna namjera kolekcionara bila je vezana uz specijalnu temu. Nazor je sakupljao razglednice na kojima se mogu vidjeti tradicijska glazbala u Hrvatskoj i na susjednom okolnom prostoru. U mapi su najčešće one razglednice na kojima se prikazuju gusle s gudalom (ukupno 15). Po brojnosti prikaza slijedi tamburica (na 6 razglednica) kao drugi kordofon te samo jedan primjer sviranja žičanoga glazbala dugoga vrata – *saz*. Također je po jedna razglednica na kojoj muškarac u narodnoj nošnji svira puhaća glazbala: *diple dvojnice*, *diple s mijehom* i same *diple*. Navedena tradicijska glazbala gotovo redovito sviraju muškarci.⁸

Tematski je, dakle, najzastupljenije prikazivanje gusala koje redovito svira stari, katkad slijepi čovjek odjeven u neuglednu odjeću. Na nekim razglednicama prikazan je među brojnim slušačima, čime se naglašava velika uloga njegova sviranja i pjevanja u očuvanju kolektivnih vrijednosti. Guslar je, naime, uvijek bio ubogi slijepi starac koji je slušačima pjevao o junačkoj prošlosti. Taj tip epskoga pjevača bio je popularan od sredine 18. stoljeća kao starac Milovan u stihovima Andrije Kačića-Miošića, a stoljeće poslije vizualiziran kroz kromolitografiju *Djed i unuk* Vjekoslava Karasa (Vojnović-Traživuk 2016: 132). Na jednoj razglednici u Nazorovoj mapi čak je prikazan sam pripovjedač bez glazbala, što potvrđuje važnost usmene tradicije kao predstavnika

7 Adresa: Gospodin Đuro Nazor ... Bobovišće z. p. Ložišće. Nadnevak: Supetar, 24/4 1938.

8 Samo je na jednoj razglednici prikazana žena koja svira (br. 9.) i to mlada djevojka s tamburicom iz Vodica u Istri koja je u društvu mladića koji svira dvojnice.

takozvane narodne kulture.⁹ Na trima razglednicama koje su reprodukcije Čermakove slike prikazan je stari guslar kao najpopularniji izvođač pripovjednih epskih pjesama. Ovdje se guslar može shvatiti i kao simbol svekolike narodne umjetnosti koja je dobila i svoju muzu u liku mlade žene s raskošnim tradicijskim nakitom.

U skladu s dominantnom sklonošću prema guslačkoj tradiciji u mapu je uvrštena razglednica pod naslovom "Hrvatski narodni guslači" (br. 14.) na kojoj vidimo svirače četiriju klasičnih instrumenata (dvije violine, gitara i violončelo) koji su zapravo popularan kvartet. Takvi gudački sastavi koji su obično činile dvije violine i mali bas tipa violončela, bili su nekoć rasprostranjeni za izvođenje plesne glazbe i gotovo obavezni na plesnim zabavama i svadbenim veseljima u središnjoj Hrvatskoj (Zebec 2001: 443-444).¹⁰ Svirači na razglednici odjeveni su u narodne nošnje, a cijeli prikaz nosi jasnu nacionalnu odrednicu, što upućuje na procese popularnoga prožimanja tradicijske i moderne kulture uz prilagodbu suvremenomu kontekstu.¹¹

Veći dio razglednica su reprodukcije slika više ili manje poznatih likovnih umjetnika čija su imena ponegdje navedena na naličju ili su prepoznatljivi po potpisu na slici. To su (prema mjestu razglednice u mapi): Virgil Meneghello-Dinčić (1876. – 1944.), Zoe Borelli Vranski-Alačević (1888. – 1980.), Vjera Bojničić Zamoli (1883. – 1963.), Adolf Kašpar (1877. – 1934.), Saša (Aleksandar) Šantel (1883. – 1945.), Greta Turković (1896. – 1978.), Ilija Jefimović Rjepin (1844. – 1930.), Jan Karel Janovsky (1869. – 1931.), Anastasije Bocarić (1864. – 1944.), Jaroslav Čermak (1831. – 1878.), Mato Celestin Medović (1857. – 1920.).¹²

Ove razglednice su najvjerojatnije bile izrađene u nekoj od litografskih tehnika.¹³ Dio je nastao prema fotografijama, odnosno različitim foto-mehaničkim postupcima s pomoću kojih se na osnovi fotografije tiskao vizualni sadržaj. Kako je krajem 19. st. bila vrlo česta izrada razglednica tehnikom svjetlotiska koji se tada počeo kolorirati (Bogavčić 2015: 46-47), možemo pretpostaviti da su na taj način bile izrađene i neke razglednice u ovoj mapi, posebice one koje izgledaju poput fotografija u boji.

Sabrane razglednice izdali su različiti nakladnici. Najviše ih pripada izdavačima D. Kosiner u Pragu (*D. K. & Co*), potom Čaklović i R. Polaček u Zagrebu. Dvije razglednice izdane su u Etnografskom (tadašnjem *Narodnom*) muzeju u Splitu, ali je kao izdavač naveden tadašnji ravnatelj Kamilo Tončić. Ostali nakladnici zastupljeni su s po jednom razglednicom i to: Minerva u Pragu, R. Mosinger u Zagrebu, C. Cappon u Sarajevu,

9 Na razglednici br. 20 također nije prikazano glazbalo već događaj, ali nije potpuno jasno zašto je uvrštena u ovu malu zbirku. Možda zbog tadašnje idealizacije slavenskoga otpora prema turskim osvajačima u prošlosti, o čemu se često govorilo u epskim pjesmama.

10 Misli se na širu okolicu Zagreba, Prigorje, Turopolje, Posavinu, Moslavinu i Pokuplje.

11 Slične procese u glazbenoj kulturi analizirala je Nada Bezić govoreći o tamburici na prijelazu 19. u 20. stoljeće (Bezić 2001).

12 Zbog nečitkoga potpisa (A. *Gancis*?) nisam identificirala slikara na razglednicama br. 19 i 20, kao ni znak načinjen od slova A u krugu koji se nalazi na razglednicama br. 11 i 12. Nepoznat je i nepotpisani autor razglednice pod brojem 21.

13 Od klasične litografije razvila se kromolitografija i fotolitografija te ofsetni tisak. Važna je i oleografija – tehnika reproduciranja slikarskoga djela izvedena u višebojnom tisku (Rapo 2012: 14).

S. Kattan u Sarajevu, Modiano u Trstu i R. Promberger u Olomoucu (*Olmütz*). Dvije razglednice nemaju oznaku izdavača (br. 21 i 25).

S obzirom na prikazane lokalitete otprilike polovica razglednica u mapi su iz južne Hrvatske (uglavnom iz Dalmacije, jedna iz Istre), dok je nekoliko prizora iz sjeverne Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Crne Gore. Pri tome su scene iz Dalmatinske zagore, Hercegovine i Crne Gore relativno slične s obzirom na isti dinarski tip nošnje i vrstu glazbala te prisutnost orijentalnih (tursko-osmanlijskih) kulturnih elemenata.¹⁴ Oni posebno dolaze do izražaja na nekoliko razglednica koje sadrže prizore iz Bosne i Hercegovine.

Prema svemu navedenom možemo zaključiti da su kriteriji autora mape s obzirom na pojam tradicijskoga glazbala bili fleksibilni te da je njegova namjera u prvom redu bila skupiti razglednice koje prikazuju narodnu kulturu, onakvu kakva je tada bila popularna u građanskim krugovima. To se odnosi i na drugi dio naslova mape koji sadrži u to vrijeme uobičajeni pridjev *jugoslavenski*. Možemo pretpostaviti da je južnoslavenska ideja bila dijelom poticaj za nastanak mape te da se u narednim desetljećima njezina formiranja pridošlim razglednicama, održavala više snagom inercije.¹⁵ Osim toga, nazočan je i svojevrсни orijentalizam¹⁶ koji također potvrđuje konceptijski anakronizam.

S druge strane to je jedna od rijetkih mapa razglednica s poznatim i relativno sigurnim podacima. Ona je sačuvana u cijelosti, možda u izvornom obliku,¹⁷ te nosi ime kolekcionara. Štoviše, možemo s velikom vjerojatnošću odrediti razdoblje njezina nastajanja: od zapisane 1901. godine do oko 1938. kada je datirano slanje posljednje umetnute razglednice. Usto se može odrediti i mjesto njezina nastanka, a to je otok Brač.

KOLEKCIONAR ĐURO NAZOR

Đuro Nazor¹⁸ rođen je 1882. godine u Ložišćima na otoku Braču. Bio je rođak¹⁹ književnika Vladimira Nazora (1876. – 1949.). Završio je učiteljsku školu u Arbanasima (Zadar) te je radio kao učitelj u Ložišćima i Bobovišćima, gdje je neko vrijeme bio upravitelj mješovite osnovne škole. Godine 1933. imenovan je školskim nadzornikom u Supetru.

14 O tim kulturnim utjecajima u Gavazzi 1991: 89-93.

15 Ne samo da sredinom 30-ih godina 20. st. jugoslovenstvo nije imalo potporu u znanstvenim krugovima, već ni u samoj državi. Ona je također izostajala u javnosti (Leček i Petrović Leš 2011).

16 Ovdje mislim na isticanje takozvanih orijentalnih kulturnih elemenata kojima se nastoji istaknuti egzotičnost i posebnost narodne kulture kao svojevršne enklave u području vlastite kulture. Slične pojave Burke promatra kao prikazivanje "domaćih drugih" (Burke 2003: 142-144). No, umjesto postupaka razlikovanja i distanciranja o kojima on govori, ovdje je izraženija tendencija razumijevanja i usvajanja. Svakako se u oba pristupa radi o interpretacijama.

17 Prva razglednica koja je umetnuta u mapu je reprodukcija slike nastale 1936. godine, pa je moguće da je sam kolekcionar naknadno mijenjao redoslijed razglednica u mapi. No, možda je to bila i intervencija nekoga u Muzeju. Posljednja razglednica koja ima na naličju godinu slanja (1938.), za razliku od svih drugih, ima u mapi označeno mjesto; ispod nje je olovkom zapisan naziv slike koja je reproducirana "Dolazak Hrvata".

18 U dokumentima se spominje i ime Juraj, Gjuro, Giorgio, a Kečkemet navodi i inačice Đorde i Jorjo (Matoković 2011/2012: 274-275).

19 Točnije *stričević*, odnosno stričev sin.

U Drugome svjetskom ratu boravio je u Bolu kao nastavnik dominikanske gimnazije. Umro je 1964. godine (Matoković 2011/2012).

Ljubav prema kolekcionarstvu naslijedio je od svoga oca Vjekoslava pa je već 1901. godine započeo samostalnu sakupljačku djelatnost. Bio je strastveni sakupljač muzikalija, a neka djela je i sam skladao. Na muzičkoj izložbi u Beogradu 1926. godine sudjelovao je sa sto četrdeset i jednim rukopisom hrvatskih i slovenskih skladatelja iz svoje zbirke, među kojima su bile četiri njegove autorske skladbe (isto).

Nakon očeve smrti nastavio se brinuti o kući i imanju Vladimira Nazora u luci Bobovišća pa je 1926. godine tu otvorio svojevrsni muzej, odnosno izložio Vladimirova književna djela.²⁰ Kao ustrajan i marljiv kolekcionar nastavio je skupljanje građe bez ikakve novčane pomoći. Nakon Vladimirova povratka u obiteljsku kuću u luci Bobovišće 1936. godine, Đuro je građu pohranio u sanduke. Veliki dio nestao je u fašističkom paležu Bola 1943. godine (isto).

Od preostale građe danas se čuva Kazališna zbirka u splitskom Narodnom kazalištu, Glazbena zbirka u riječkom Hrvatskom narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca, Bračka bibliografska zbirka i dio Zbirke Vladimira Nazora u Muzeju otoka Brača u Škripu,²¹ dok se njezin drugi dio nalazi u zavičajnoj zbirci Narodne knjižnice u Supetru. Dio Jugoslavenske muzičke zbirke čuva se i u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu, a Zbirka razglednica danas je u vlasništvu Konzervatorskoga odjela u Splitu (isto).

Tome treba dodati podatak o dvije mape razglednica koje se nalaze u Etnografskom muzeju Split. Jedna od njih ovdje je detaljno predstavljena. Njezina koncepcija, prema navedenim podacima Andreje Matoković, pripada počecima sakupljačke djelatnosti tada devetnaestogodišnjega Đure Nazora. Nadalje, ona potvrđuje njegovu sklonost prema glazbi te nam otkriva kako ju je promatrao i kao važan dio tradicijske kulture koju je nastojao očuvati na ovaj posredan način.

RAZGLEDNICE KAO TRAGOV I

Razglednice su danas kulturno-povijesni dokumenti velike vrijednosti. One pokazuju domašaje tiskarstva svoga doba, upućuju nas u način opreme i grafičkoga oblikovanja, a u likovno-estetskoj obradbi pokazuju stvaralačke mogućnosti onih koji su ih proizveli. U pravilu, one su očiti primjer ukusa širokoga kruga potrošača, za kojim su se povodili proizvođači, što se očituje u načinu postavljanja teksta i ukrasnih elementa, te u odabiru motiva (Schmidichen prema Senjković 2000: 17).

Francuski znanstvenik Arnold van Gennep (1873. – 1957.) koji se posebno zanimao za mitologiju, povijest religija i folklor, prvi je u razglednici prepoznao slikovni dokument.

20 Zanimljivo je da nije imao podršku književnika. Vladimir Nazor je držao da takav tip muzeja ima smisla tek nakon njegove smrti (Matoković 2011/2012: 276).

21 Nakon istraživanja građe ostavština je podijeljena u tri tematske cjeline; Bračka bibliografska zbirka, Građa za monografije, Zbirka Vladimira Nazora (Matoković 2011/2012: 279-281).

Njegova zbirka razglednica danas se čuva u pariškom Musée des Artes et Traditions Populaires (Senjković 2000: 22).

Takozvano zlatno doba razglednica uglavnom se podudara s razdobljem secesije. Iako ga različiti izvori nejednako datiraju, najčešće se za početak uzima 1897. godina, dok se kraj poklapa s Prvim svjetskim ratom.²² Okupivši one iz prva tri desetljeća 20. stoljeća koje prikazuju ljude u hrvatskim narodnim nošnjama, Reana Senjković ih je interpretirala kao svojevrsni *revival*, odnosno kao novo zlatno doba na prijelazu u novo tisućljeće. Sada ove razglednice postaju iskazom nostalgije našega vremena u kojemu se ono bivše smješta u prostor arkadijskoga sklada, neokaljanoga tekovinama 20. stoljeća, te nas istodobno podsjeća na naš vlastiti identitet (Senjković 2000).

Mnogobrojnost takvih razglednica autorica objašnjava velikim brojem motiva što su se natjecali za naklonost kupaca na tadašnjem tržištu razglednica, ali i ozračjem koje je pripremljeno zanimanje za narodnu kulturu probuđeno u nas sedamdesetih godina 19. stoljeća, a koje je postalo iznimno snažno na prijelazu u 20. stoljeće. Ovakve razglednice zapravo su željele zabilježiti narodno blago o kojem je pisao Radić²³ što opet upućuje na svojevrsnu onodobnu nostalgiju za razdobljem stvarnoga života narodne nošnje u okrilju tradicijske kulture, koje otprilike prethodi polovici 19. stoljeća (isto).

Promatrajući tradicijsku kulturu Dalmacije kroz razglednice Ivana Vuković uvodno naglašava kvalitetu toga nekad izrazito popularnoga komunikacijskog medija. Posebno govori o slikovnom dijelu razglednica na kojima se kao svojevrsni motiv prikazuje tradicijsko odijevanje stanovnika Dalmacije. Ona zapaža kako je u vremenu nastanka ovih razglednica, na prijelazu 19. u 20. stoljeće, odjeća još uvijek bila jasnim razlikovnim elementom seljačkoga sloja od onoga građanskog te je upravo tada, a negdje još i prvih desetljeća 20. stoljeća, narodna nošnja dostigla svoj vrhunac (Vuković 2015: 609-612).

Autorica zaključuje da je proučavanje razglednice danas intrigantna aktivnost koja može otkriti kulturne, društvene, političke i druge okolnosti vremena i lokaliteta u kojemu je nastala, te da je nuspojava tog procesa i upisivanje novih, osobnih značenja i interpretacija (Vuković 2015: 620).

Vraćajući se na mapu razglednica koje je sabrao Đuro Nazor možemo najsazetije reći da ovdje nisu prikazana samo tradicijska glazbala kao predmeti već i njihovi svirači kao predstavnici naroda. Nadalje, ova mala zbirka otvara brojne pravce mogućih daljnjih istraživanja. Prikupljene razglednice su likovne bilješke koje nam mogu nešto reći o tradicijskoj kulturi, ponajprije o narodnim nošnjama i glazbalima te posebno o njihovoj percepciji, potom o samom autoru i sredini u kojoj je djelovao, kao i o sabiračkim djelatnostima u Hrvatskoj, o fenomenu razglednica samih te o kulturnim i društvenim prilikama toga vremena.

Upravo zbog navedenih vrijednosti starih razglednica, ali i novih vizura koje proizlaze iz njihova promatranja kao kulturnoantropoloških dokumenta velikoga interpretativnog

22 Detaljniju podjelu razglednica prema razdobljima vidjeti u Bogavčić 2015.

23 Autorica navodi tekst Antuna Radića (1868. – 1919.) koji je objavljen (1897.) u povodu izlaska prvoga broja *Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena* (Senjković 2000: 25-26).

potencijala (Puljar 1997), zaključno treba istaknuti potrebu sustavne obrade, objave i dostupnosti prikupljene građe.

LITERATURA:

- BEZIĆ, Nada. 2001. "Tamburica – hrvatski izvozni proizvod na prijelazu 19. u 20. stoljeće". *Narodna umjetnost* 38/2: 97-115.
- BOGAVČIĆ, Ivan. 2015. "Dalmatinske razglednice od njihova nastanka do kraja zlatnog doba". U *Zaboravljena Dalmacija na starim razglednicama*, ur. Ivan Goleš. Split: Pozdrav iz Dalmacije, 19-73.
- BURKE, Peter. 2003. *Očevid. Upotreba slike kao povijesnog dokaza*. Zagreb: Antibarbarus.
- GAVAZZI, Milovan. 1991. *Baština hrvatskoga sela*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
- LEČEK, Suzana i Tihana PETROVIĆ LEŠ. 2011. "Država i znanost: jugoslavenstvo na III. Slavenskom kongresu geografa i etnografa 1930. godine." *Studia ethnologica Croatica* 23: 149-182.
- MATOKOVIĆ, Andrea. 2012. "Ostavština Đure Nazora u Muzeju otoka Brača u Škripu". *Muzeologija* 48/49: 274-284.
- POLONI, Željka. 2009. Česi u Sarajevu (magistarski rad), <https://theses.cz/id/k7i6n2/54864-57077928.pdf>, (pristup 10. 11. 2018.)
- PULJAR, Sanja. 1997. "Putujuće slike. Razglednice – kulturnoantropološki dokumenti". *Narodna umjetnost* 34/2: 153-166.
- RAPO, Vesna. 2012. *Kolorirane litografije – ilustrativna nastavna pomagala u zbirkama Hrvatskoga školskog muzeja*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
- SENJKOVIĆ, Reana. 2000. *Zlatno srce tvoje...Hrvatske narodne nošnje na razglednicama s početka stoljeća*. Zagreb: AGM.
- VOJNOVIĆ-TRAŽIVUK, Branka. 2016. *Narodna umjetnost kao građanska vrijednost*. Split: Etnografski muzej Split.
- VUKOVIĆ, Ivana. 2015. "Sto godina nakon: o tradicijskoj kulturi Dalmacije kroz razglednice 1893.-1918". U *Zaboravljena Dalmacija na starim razglednicama*, ur. Ivan Goleš. Split: Pozdrav iz Dalmacije, 607-647.
- ZEBEC, Tvrtko. 2001. "Folklorni ples". U *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*, ur. Zorica Vitez i Aleksandra Muraj. Zagreb: Barbat, Galerija Klovićevi dvori, Institut za etnologiju i folkloristiku, 440-449.

SLIKOVNI PRILOZI:

Razglednice iz mape *Jugoslavenska narodna glazbala prikazana ilustrovanim dopisnicama sabrao* Đuro Nazor od 1901. god. i dalje (28 razglednica). Etnografski muzej Split

2

prikazi